

primavera 2025***Vicent Andrés Estellés en neerlandès i en frisó***

Ignasi Ripoll

Vicent Andrés Estellés ha estat poc traduït al neerlandès i gens al frisó fins no fa gaire. Les traduccions al neerlandès, pel que hem pogut esbrinar, les havia dut a terme exclusivament el flamenc Bob de Nijs (Anvers, 1931-2024) i foren publicades en petites antologies de poesia catalana traduïda o en reculls dispersos on es trobaven nombrosos autors catalans, valencians i balears de tots els temps. Bob de Nijs també va traduir prosa diversa, incloent-hi el Tirant lo Blanc i el Curial e Güelfa. Va ser el gran traductor-pont entre el català i el neerlandès al llarg de la segona meitat del segle XX i començament del XXI. També li hem d'agrair l'autoria dels diccionaris Català-Neerlandès i Neerlandès-Català (en col·laboració amb Anne Duez), tasques per les quals va obtenir diversos reconeixements públics a Catalunya, a més de ser membre de l'Institut d'Estudis Catalans des de l'any 2000.

Syds Wiersma, un reconegut poeta frisó, i jo mateix hem fet conjuntament les primeres traduccions de V. A. Estellés en la llengua frisona. Abans de comentar les nostres traduccions, farem cinc cèntims sobre aquesta llengua, després explicarem l'objectiu principal d'aquesta tasca de traducció, comentarem les nostres raons en l'elecció d'aquest poeta i, posteriorment, parlarem dels aspectes interessants destacables amb què ens hem trobat en el procés de traducció d'alguns dels poemes.

El frisó

La llengua frisona és una llengua germànica mil·lenària (nascuda cap al segle V), veïna del neerlandès (o holandès), el baix saxó, el danès i l'alemany, parlada en l'actualitat per vora un milió de persones entre la Frísia dels Països Baixos, la costa oest de Dinamarca, la costa alemanya del Mar del Nord i pels frisons escampats per la resta dels Països Baixos i del món. Malgrat que té l'estatus de segona llengua oficial dels Països Baixos, pateix una diglòssia evident i un cert

menyspreu d'una part de la població, poc interessada en la supervivència de les llengües minoritàries i més partidària del pragmatisme en l'ús social de llengües més esteses territorialment, com el neerlandès i, com ara també arreu l'anglès. Tanmateix, les institucions i els particulars defensors de la llengua pròpia dediquen constantment esforços per tal de mantenir i transmetre'n l'ús a les noves generacions i als nouvinguts que ho acceptin.

Objectiu de la nostra traducció

Traduir poesia catalana al frisó no sembla una tasca rendible quant a donar nous i nombrosos lectors per a glòria i fama dels autors, ni sembla que hagin d'augmentar gaire ni les vendes de llibres ni el gaudi general d'un gran nombre de receptors d'aquestes traduccions. Però quan traduïm V. A. Estellés i d'altres poetes de llengua catalana al frisó, l'efecte positiu que volem concitar és ben bé un altre: la transferència de models, d'idees i estils d'una llengua a una altra que estimulin la creació literària en la llengua de recepció.

Ens expliquem. Els autors que escriuen les millors obres d'una literatura nacional tenen en compte diverses fonts de coneixement: les obres de la tradició literària de la seva llengua, els models i estils dels seus contemporanis connacionals, els dels autors d'altres cultures, tradicions i llengües, i la seva pròpia observació, formació intel·lectual, inspiració, creativitat i habilitats literàries. Per considerar els models escrits en altres llengües, com que ningú no coneix tots els idiomes del món, la traducció és el mitjà fonamental d'aportació dels textos d'una literatura a una altra, d'una cultura a una altra.

Posem-ne un exemple amb l'autora més reconeguda de novel·les i contes de la prosa catalana del segle XX. Mercè Rodoreda, que tenia un gran coneixement de la tradició literària catalana, va reconèixer explícitament la influència d'autors estrangers com Txékhov o Katherine Mansfield. La mirada infantil, innocent, que Rodoreda emprava com a artifici literari en alguna de les seves obres més importants és molt similar a la dels contes d'aquesta autora neozelandesa. Si no hagués estat perquè a algú se li va ocórrer traduir aquests contes de l'anglès al català durant els anys trenta del segle XX, de segur que Rodoreda no hauria rebut aquesta influència

d'una manera tan determinant. Hauria escrit igual?

En el cas d'Estellés, com bé ens explica Jaume Pérez-Montaner, «la subtileza de les seves impressions i evocacions, relacionades amb la millor poesia universal, Ausiàs Marc, sobretot, Virgili, Horaci, Shakespeare, Walt Whitman, Edgar Allan Poe, Baudelaire, Vallejo, Neruda... Aquesta és la grandesa d'Estellés, la sàvia conjugació d'alta poesia, pouada en els clàssics, i la presència en els versos de la realitat viscuda o imaginada».

Aquests autors són casos entre tants. Els mateixos efectes es poden suposar en la influència de tots els autors traduïts a qualsevol llengua sobre els seus lectors i escriptors. També es podria considerar el mateix efecte en la música, la pintura, escultura i moltes de les arts escèniques. Però atenció: aquestes no necessiten traducció. La poesia, la prosa i la dramaturgia, sí.

Per això, la tasca dels traductors i dels editors d'obra traduïda és important i requereix molta cura, molt bona selecció de les obres o fragments i l'obligació de no deixar-se autors que aporten molt a la literatura del seu moment i lloc, amb vista a la literatura de recepció, que és la que es tracta d'estimular i enriquir amb les traduccions.

Tria d'Estellés

Un dels autors més singulars, populars i que més qualitat i quantitat de versos ha aportat a la poesia en català-valencià-balear del segle XX ha estat Vicent Andrés Estellés. La seva obra és colossal, genuïna, commovedora, i gaudeix dels trets determinants per constituir un autèntic clàssic de les nostres lletres: amb una base molt sòlida en el coneixement de la tradició cultural, tant valenciana i catalana com clàssica i mediterrània. Estellés beu dels antics grecs i els llatins; s'empara en els medievals valencians, mallorquins i catalans, amb tota la literatura que el precedeix, la renaixença, el segle XX. Connecta amb el seu entorn immediat, és un poeta del poble, un descriptor insubornable de la realitat del país; té l'ull del periodista que va ser durant molts anys, de la quotidianitat, de la postguerra, del carrer, dels costums, del menjar, del sexe, de la mort. No defuig l'expressió dels sentiments més íntims i naturals, les emocions més humanes, l'erotisme, l'amor, la por. Escriu amb un llenguatge planer, gens impostat, natural; s'expressa com parla la gent, els seus veïns,

contertulians, compatriotes, i ho diu tot sense embussos, directament i clarament, sense artificis ni efectismes de cap mena. I no s'està d'expressar idees sobre la vida i la mort, sobre el seu compromís inalterable amb la llengua i la cultura del seu país, amb la gent, el poble. Tot això fa que l'aportació d'aquest autor a la literatura universal pagui la pena de ser propagada i considerada.

Alguns aspectes per destacar sobre les nostres traduccions d'Estellés

És una poesia entenedora que es tradueix directament. El seu llenguatge clar i planer diu el que vol dir, sense embussos, amb una gramàtica senzilla i un vocabulari genuí, sense culteranismes, arcaïsmes ni neologismes.

En alguns casos de rimes i mètrica, cal efectuar, com és habitual en la traducció de poesia, canvis de vocables si se'n vol mantenir la musicalitat sense modificar el missatge i respectar la intenció del poeta.

En alguns casos, el lèxic més popular valencià, quan fa referència a aspectes molt concrets, ha calgut traslladar-lo al també llenguatge popular frisó, i per això Syds Wiersma ha hagut de trobar equivalents entre els diferents dialectes de Frísia. Per exemple:

«Els fets... les aguiletes d'una confiança, / que a la comarca de Gandia diuen / gallets, segons em diu la meua dona» (Estams de la pols, *Versos per a Jackeley*, 1975-1976)

Les aguiletes i els gallets són noms populars molt locals de les monedes de ral, ja fa força temps en desús. Es podien donar explicacions amb nota a peu de pàgina o optar per trobar equivalents de denominacions populars frisonas sobre monedes de poc valor.

Algunes paraules per a les quals no hem trobat la traducció adient, com quan Estellés parla de brossa (normalment es refereix a la vegetació baixa dels boscos o vora dels camins), però usada metafòricament: Aquella olor que tenia el teu cos... Era una olor com d'aigua, elemental, / era una olor –ni tan sols era olor– / de netedat i pulcra intimitat, / una tendral netedat com de brossa, / fonamental, primordial, primera. (Les acaballes de Càtul, *Manual de conformitats*,

1977).

Quant a continguts, cal assenyalar que el compromís d'Estellés amb la llengua pròpia i la seva manera d'expressar aquest amor sorprèn per la seva determinació, originalitat i bellesa, i és especialment indicat per traduir-lo a una altra llengua minoritzada com és el frisó.

Pel que fa al vocabulari amb significat ideològic, cal dir que el compromís polític és el més difícil de traduir, perquè el vocabulari patriòtic té connotacions molt diferents entre els imaginaris col·lectius de la península Ibèrica i els centreeuropeus. L'exemple més evident és l'ús del concepte poble, un terme clau en la poesia d'aquest autor. A València, a Catalunya i, diríem, a tota la Península, aquesta paraula té connotacions positives, d'arrelament, de comunitat integradora, de benestar de tothom. Però probablement allà on es parlen llengües germàniques, i certament a Frísia, la traducció de poble, volk, era el terme amb què els nacionalsocialistes farcién els seus abrandats discursos als anys trenta. Lamentablement, doncs, això dificulta la traducció d'alguns poemes importants de l'autor, sense anar més enllà:

Assumiràs la veu d'un poble

i serà la veu del teu poble

i seràs, per a sempre, poble,

Es pot traduir, naturalment, però com a mínim exigeix una nota d'aclariment del traductor per tal d'evitar una interpretació esbiaixada de sentit del poema i de l'actitud política i social de l'autor. Ens hem trobat en aquesta circumstància.

D'altra banda, i ja fora de l'àmbit literari, i en el context actual de proliferació del discurs de la ultradreta a Europa i el món, aquesta paradoxa dona peu a reflexions sobre quin ús es fa del llenguatge i amb quines finalitats. Potser som nosaltres que hem d'aprendre a usar-lo més bé, reivindicar-lo, fer-lo nostres, perquè no ens en segrestin el significat.

Cal ser conscient del poder i l'ús que es fa de les paraules. Com diu Estellés en un fragment del seu «A Sant Vicent Ferrer»:

Dona'm lluita, car no vull posar-me a adorar

els ídols imbècils de les paraules, ara
que és el temps d'agafar-les com ganivets o malls.
És el temps d'agafar-les i fer-les foc i flama,
de dir açò i allò clarament tenaç.

Annex 1: Traduccions de la poesia de V.A. Estellés al neerlandès, per Bob de Nijs

1- «'t Volle genot van de straat» [Goig del carrer], traduït per Bob de Nijs a l'antologia de poesia catalana Een Catalaans bericht. Lier: De Bladen voor de Poëzie, 1968.

2- «Voor je haat tegenover de dood» [No has aclarit el teu odi a la mort], traduït per Bob de Nijs a l'antologia de poetes frisons i catalans Een Morgenland een avondland, 14 Vlaamse & 14 Catalaanse Dichters. Terra de llevant terra de ponent. Dilberk: Flemish P.E.N.-Centre, 1978.

3- «De geliefden» [Els amants], traduït per Bob de Nijs a l'antologia de poesia catalana actual «De koele hoeken en kanten van de schaduw», Point International Poetry & Correspondence, 19, Altea, 1990.

4- «Door een onverhoeds en duister verlangen gedreven'», Gedicht en omgedicht (dertig jaar wereldpoëzie in vertaling). Gant: Poëziecentrum, 1993.

5- «Het gevleugelde woord: een bloemlezing moderne buitenlandse poëzie». [Antologia per Bob de Nijs.] Altea: Point International Poetry & Correspondence, 1994-2000. [Poemes de Josep Carner, Vicent Andrés Estellés i Carles Riba.]

Dades a les webs

<https://schrijversgewijs.be/schrijvers/de-nijs-bob/>

<https://visat.cat/espai-traductors/traduuccions/bob-de-nijs>

No localitzats

«Catalanes dichters 1968-1978» [Poetes catalans]. Ingeleid en vertaald door Bob de Nijs. Tweetalige uitgave. De uitgave bevat gedichten van 10 Catalaanse auteurs. A: Yang, 86, (febrer), 1979, p. 137-171.

Annex 2: Traduccions de la poesia de V. A. Estellés al frisó, per Syds Wiersma i Ignasi Ripoll

Col·lecció de 7 poemes per Sant Jordi 2023, editats per l'ANC-Nederland

Diversos poemes a la web de la revista cultural frisona De Moanne.

<https://www.demoanne.nl/?s=estell%C3%A9s&post_type%5B%5D=any&

Els poemes que hem traduït Syds Wiersma amb Ignasi Ripoll són:

- «Ací em pariren, ací estic...» (*Llibre de meravelles* (1956-1958)).
- «Els amants» (*Llibre de meravelles* (1956-1958)).
- «Res no m'agrada tant / com enramar-me d'oli cru / el pimentó torrat...» (*Horacianes* 1963-70).
- «XLII - M'he estimat molt la vida...» (*Horacianes* 1963-70).
- «LX- molt més que un temple, bastiria...» (*Horacianes* 1963-70).
- «Vindrà la mort, i jo no seré al llit...» (*Pedres de foc*, 1975. *Cant temporal*)
- «La dona que ven coses, a la nit, a la porta / del bar...» (*L'Hotel París*, 1954)
- *Goig del carrer*.
- «Havem escrit papers, innombrables papers» (*Llibre d'exilis*, 1971)
- «He aixecat, mentre escrivia, el cap» (*Sonata d'Isabel*, 1988-1990)
- «Jo he amat els meus pares, he amat els meus germans...» (*Llibre d'exilis*, 1971)

Annex 3. Exemple de traducció al neerlandès (varietat flamenca) per Bob de Nijs

(Goig del carrer)

't Volle genot van de straat

vulde ons de handen met ganse handvollen water

en we lachten, we lachten zomaar,

en op de spieren kwam 't bruisend water opgesprongen

van 't behagen tussen haren en gras.

We gingen zomaar

en ze zegden de ouwe zielen g'n avond,

en we omklemden vaster en zwijgend het lijf

toen we die jonge vrouw

haar kind zagen zogen.

Leven was ons zomaar gegeven,

een straatmus met twee geelgeschilderde pluimen,

geel en groen een stoet van kartonnen paarden

naar een speeldoos d'r liedje

dat ons toewuift en zegt : "Vaarwel, vaarwel, mijn lief,

vergeten doe 'k je nooit!"

Een verrassing was 't ons, het leven,

een levende kikker in de broekzak,

een enorme glazen koepel,

een stilte, een razende wens en ontzetting,

een stilgevallen horloge dat iemand ons
had toegestopt om het tenslotte toch maar open te knoeien
zoals we van jongsaf hadden gewild,
en 't had niets belangrijks in zich ...

En we lachten maar weer !

In de lucht hing hij, de tijd. De handen staken we uit

om de tijd met ganse handvollen te grijpen. Maar tijd was het
evenmin...

Er was slechts 't genot van de straat.

En de kreten

- Goal, goal ! -

van de kinderen die voetbal
speelden, eenmaal terug van de school.

(Original)

Goig del carrer

La joia pura del carrer

ens va reblir les mans de tendres grapats d'aigua

i ens rèiem, bovament ens rèiem,

i a tots els músculs era l'aigua viva del goig,

vinguda entre les herbes i les llebres.

Anàvem sense cap motiu,

desitjant bona nit al matrimoni vell

i prement nostres cossos calladament, en veure

aquella jove mare,
donant el pit al fill...
Viure ens era un regal,
un teuladí de fang amb dos plomes pintades de fugina,
un cavalcar corsers de cartó, grocs i verds,
com en una sardana de joguet,
fent-nos senyals, dient-nos: Adéu, adéu, amor! Mai no t'oblidaré!
La vida ens era una sorpresa,
una granota viva a la butxaca,
una cúpula enorme de cristall,
un silenci, un desig rabent, un estupor,
un rellotge parat, que Algú ens havia
donat perquè a la fi el poguéssim obrir,
com des de nins volíem,
i no tenia res interessant a dins...
I ens tornàrem a riure!
El temps estava en l'aire. I allargàvem les mans
cercant grapats de temps. Però el temps tampoc no era...
Només era la joia del carrer.
I els crits
- Gol! Gol! -
dels infants que jugaven
al futbol en sortir de l'escola...

Annex 4. Exemple de traducció al frisó per Syds Wiersma i Ignasi Ripoll

I

Neat dêr't ik mear fan hâld

as in bakte paprika, yn stikjes snijd

garnearre yn olive-oalje.

dan sjong ik, ûntregele, praat ik mei de oalje, mei de fruchten fan it lân.

ik bin sljocht op bakte paprika

net te bot trochbakt, dat bedjert de boel,

mar mei dat sêfte fleis deryn

ast de skroeide koarste derôf hellest.

ik lis se yn pronkjende rigen op it board,

garnearje se mei olive-oalje en in snúfke sâlt

en sopje hompen bôle,

sa't de earmen dat dogge,

yn de sâltige oalje dy't dan de smaak fan bakte paprika hat.

dêrnei, yn ien taast

mei in timpe bôle tusken tomme en wiisfinger,

nim ik in reepke paprika, hâld it begearich omheech,

eucharistysk hast,

besjoch ik it fan ûnderen.

reitsje ik bytiden yn ekstaze, kom ik klear.

slút ik de eagen en fret 'm op.

Original

I

res no m'agrada tant

com enramar-me d'oli cru

el pimentó torrat, tallat en tires.

cante llavors, distret, raone amb l'oli cru, amb els productes de la terra.

m'agrada molt el pimentó torrat,

mes no massa torrat, que el desgracia,

sinó amb aquella carn mollar que té

en llevar-li la crosta socarrada.

l'expose dins el plat en tongades incitants,

l'enrame d'oli cru amb un pessic de sal

i suque molt de pa,

com fan els pobres,

en l'oli, que té sal i ha pres una sabor del pimentó torrat.

després, en un pessic

del dit gros i el dit índex, amb un tros de pa,

agafe un tros de pimentó, l'enlaire àvidament,

eucarísticament,

me'l mire en l'aire.

de vegades arribe a l'èxtasi, a l'orgasme.

cloc els ulls i me'l fot.

Horacianes (1963-1970)

Les pedres de l'àmfora

